

ROLUL PRINCIPILOR ETICE ÎN CONSTRUCȚIA ȘI UNIFICAREA FORMATULUI CODURILOR MORALE

ANDREI LUCIAN

Universitatea din București, Facultatea de Filosofie,
Centrul de Cercetare în Etică Aplicată (CCEA), Școala Doctorală de Filosofie

The role of ethical principles within the construction and unification of moral codes. In this article I will draw attention to the fact that basing the Romanian codes of ethics on specific rules, and not on widely recognized moral principles, but also the indistinction between values, principles and moral rules, will lead to problems that will make the unified format of our codes of ethics and the rational ordering of their content, to be proved as being only an illusion. To this end, I will present the views of some authors regarding the fact that based on theoretically grounded ethical principles and not on actual moral rules can be formulated to guide action in specific situations, I will present some anti-theoretical guidelines in moral philosophy, I will show the way of basing some Romanian codes and I will point at least four problems that will be encountered by those who will start in the construction of the codes of ethics from “bottom up”, from rules to universal moral principles.

Keywords: code of ethics; values; principles and moral rules; narrativism; particularism; moral casuistry; the unification of the format of codes of ethics.

H. Whitton¹, un autor care face distincție între codurile de etică și cele de conduită și care definește codurile morale ca fiind „declarații generale ale unor valori de bază (value statement)”², spune că, pe baza acestor „valori-principii” abstracte ale codului de etică, nu se pot elabora regulile morale specifice unui domeniu de activitate. În schimb, Whitton pare a credita în acest scop codurile de conduită. În acest sens, autorul citat spune că prin intermediul a ceea ce numim coduri de conduită, prin interpretarea „valorilor-principii” ale codul de etică, se pot elabora regulile specifice (morale și non-morale) unui anumit domeniu³.

Alți autori, C. Demmke și T. Moilanen⁴, de exemplu, disting între trei tipuri de coduri: „codul de norme și reglementări, codul de etică și codul de conduită”⁵. În

¹ Vezi Howard Whitton, *Implementing Effective Ethics Standards in Government and the Civil Service*, Transparency International, 2001.

² *Ibidem*, p. 3.

³ *Ibidem*.

⁴ Vezi Christoph Demmke, Timo Moilanen, *Effectiveness of Good Governance and Ethics in Central Administration: Evaluating Reform Outcomes in the Context of the Financial Crisis*, European Institute of Public Administration, 2011.

⁵ *Ibidem*, p. 89.

opinia autorilor, codurile de reguli și reglementări conțin norme formalizate juridic, a căror nerespectare va atrage aplicarea unor sancțiuni⁶. Demmke și Moilanen consideră că un exemplu de cod de norme și reglementări este cel oferit de „Actul de Proceduri Administrative” din Finlanda, document care, prin principiile legale pe care le conține, poate ghida activitatea din administrația publică: principiul imparțialității, al egalității etc.⁷. În ceea ce privește codul de etică, în opinia autorilor citați mai sus, acesta ar putea fi definit ca un document care, prin principiile morale pe care le include, ar avea numai un rol orientativ, deoarece, pe baza unor astfel de standarde abstracte, nu se pot elabora regulile specifice unui domeniu de activitate⁸.

În schimb, în opinia lui C. Demmke și T. Moilanen, un cod de conduită se află poziționat între codul de norme și reglementări și codul de etică, acesta fiind definit ca „un cod de etică ce transformă principiile în reguli”⁹. Ca exemple de coduri de conduită, autorii menționează „Ghidul pentru Etica Profesională în Științele Politice al Asociației Americane de Științe Politice (AAST-2008)” și „Cadrul de Etică pentru Sectorul Public al Rețelei Europene pentru Administrația Publică (REAP-2004)”¹⁰. Demmke și Moilanen consideră că aceste coduri de etică și de conduită au rolul de a ghida activitatea funcționarilor publici, deoarece ele vin în completarea altor tipuri de reglementări interne¹¹. Observăm că autorii citați mai sus consideră că, pe baza principiilor codului de etică, un cod de conduită poate da formă unor norme specifice (morale și non-morale).

Concluzionând, C. Demmke și T. Moilanen, deși disting între trei tipuri diferite de coduri – codul de norme și reglementări, codul de etică și codul de conduită –, sunt de acord cu H. Whitton în ceea ce privește codurile morale, deoarece și aceștia sunt de părere că, pe baza standardelor abstracte ale unui cod moral, nu se pot elabora normele specifice ale unui domeniu de activitate. În opinia mea, Whitton, Demmke și Moilanen preferă codul de conduită deoarece, pe baza standardelor generale ale codului de etică, acesta poate da formă unor norme morale și non-morale. Fără a nega sau minimaliza importanța diverselor tipuri de reglementări, cum ar fi cele tehnice, de exemplu, amestecul de normativitate din codul de conduită are însă, din perspectiva eticianului, prea puține lucruri în comun cu etica. Problema este însă aceea că toți autorii citați mai sus consideră că standardele abstracte ale codurilor morale nu pot avea un rol de ghid în ceea ce privește elaborarea normelor particulare ale unui domeniu de activitate. De fapt, Whitton, Demmke și Moilanen nu sunt singurii sceptici în legătură cu această procedură de „scriere” a codurilor morale, de „sus în jos”, dinspre principii spre norme morale particulare. În acest sens, trebuie spus că mulți alți autori sunt convinși că au argumentat cu succes în favoarea construcției codurilor de etică pornind dinspre norme particulare spre principii, adică pentru o procedură de „jos în sus”.

⁶ *Ibidem.*

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem*, p. 90.

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem*, p. 92.

În acest context, consider că ar trebui să atrag atenția asupra faptului că, în literatura de specialitate, problema formulării de norme particulare pe baza principiilor fundamentate în marile teorii etice, în utilitarism sau în teoria etică al lui Kant, de exemplu, este una controversată¹². De exemplu, J. Dancy¹³, de pe pozițiile contextualismului etic, consideră că ar trebui să acordăm o mai mare importanță contextului, că deciziile se vor lua în funcție de circumstanțele particulare și că, pe baza principiilor fundamentate în marile teorii etice, nu pot fi formulate reguli morale care să ghideze acțiunea în situații concrete¹⁴. De fapt, Dancy este un autor convins de „inexistența principiilor morale”¹⁵. Alți adepți ai particularismului etic, M. Lance și M. Little¹⁶, de exemplu, spun, printre altele, că, pe de o parte, teoriile etice, în tentativa de a ordona viața morală sub anumite principii, ignoră diversitatea peisajului moral și, pe de altă parte, că teoriile etice nu pot fi suficiente „pentru cunoașterea morală”¹⁷. În acest sens, Lance și Little îl citează pe D. McNaughton, care spune că „principiile morale sunt în cel mai bun caz inutile și, în cel mai rău caz, un obstacol în încercarea de a afla care este acțiunea corectă”¹⁸.

O altă orientare în filosofia morală, care este mai curând sceptică în legătură cu posibilitatea elaborării normelor particulare pe baza principiilor fundamentate în teoriile etice, este cazuistica. Despre cazuistica morală a început să se vorbească la modul serios odată cu apariția, în anul 1988, a lucrării semnate de A.R. Jonsen și S. Toulmin¹⁹, intitulată *The Abuse of Casuistry*. Acești autori care protestează împotriva „tiraniei principiilor”²⁰ sunt, în opinia lui H. L. Nelson²¹, „printre cei mai vocali avocați ai unei renașteri, în special pentru utilizarea în bioetică, a practicii creștine medievale de comparare a cazurilor de conștiință, pentru a oferi îndrumare în situații specifice, concrete”²². În opinia lui H. L. Nelson, abordarea lui Jonsen și Toulmin, bazată pe precedente, funcționează în felul următor: se ia un caz concret, în care nu se știe cum

¹² În acest sens, V. Mureșan, de exemplu, spune că „postmoderniștii, poststructuraliștii sau deconstrucțiști (E. Lévinas, F. Lyotard etc.) percep viața morală ca fiind prin excelență fragmentară, inaptă să fie prinsă sub legi generale și teorii [...] Pe aceeași linie, narativiștii americani (M. Nussbaum, A. MacIntyre, R. Rorty etc.) văd viața morală sub forma narațiunii și comunicării care nu pot fi obiect al unor teorii, ci doar al unor exerciții de identificare imaginativă folosind mijloace de inspirație literară” (Valentin Mureșan, „Introducere”, în Valentin Mureșan (ed.), *Filosofia morală a lui Richard M. Hare*, București, Editura Paideia, 2006, pp. 6–7).

¹³ Vezi Jonathan Dancy, „Ethical Particularism and Morally Relevant Properties”, în *Oxford University Press and Mind Association*, vol. 92, nr. 368, 1983, pp. 530–547.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 530.

¹⁶ Vezi Mark Lance, Margaret Little, *Particularism and Antitheory*, în David Coop (ed.), *The Oxford Handbook of Ethical Theory*, Oxford, Oxford University Press, 2006.

¹⁷ *Ibidem*, p. 567.

¹⁸ *Apud ibidem*, p. 568.

¹⁹ Vezi Albert R. Jonsen, Stephen Toulmin, *The Abuse of Casuistry: A History of Moral Reasoning*, Berkeley, University of California Press, 1988.

²⁰ *Ibidem*, p. 5.

²¹ Vezi Hilde L. Nelson, „Introduction”, în Hilde L. Nelson (ed.), *Stories and Their Limits: Narrative Approaches to Bioethics*, New York, Routledge, 1997.

²² *Ibidem*, p. xi.

trebuie procedat (e.g. atunci când cineva fură alimente pentru că nu-și mai poate hrăni altfel familia) și, prin prisma asemănărilor cu unele cazuri precedente, numite „cazuri paradigmatică”, prin comparație cu acele cazuri care indică cel mai bine ce principii etice ghidează acțiunea în cazul respectiv – în acest caz particular, „să nu furi”, de exemplu, se poate ști cum trebuie acționat într-o situație specifică²³.

Alte orientări în filosofia morală, care neagă rolul de ghid al principiilor fundamentate teoretic în formularea, criticarea și interpretarea normelor particulare, apărute în mod special pe terenul bioeticii, sunt reprezentate de ceea ce H. L. Nelson numește, printre alții, „narativism”²⁴. Conform lui Nelson, narativismul a apărut în Statele Unite ale Americii (SUA) și Anglia, spre finele secolului trecut, printre reprezentanții de seamă ai acestuia fiind autori ca: B. Williams, M. Stocker, L. Blum, M. Nussbaum etc. M. Stoker, de exemplu, continuă Nelson, este de părere că teoriile etice, ca ansambluri conceptuale impersonale, nu pot surprinde sentimente precum cele de dragoste sau prietenie și că povestirea sau comunicarea, utilizând diferite procedee literare, sunt un mijloc mai potrivit de a ghida acțiunea într-un caz particular²⁵, în timp ce M. Nussbaum, o autoare care este „cel mai bine cunoscută pentru explorarea rolului literaturii în dezvoltarea emoțiilor morale”²⁶, susține că, studiind opere literare relevante (Dostoievski, Mann, Goethe etc.), se poate ajunge la înțelegerea emoțiilor și a trăirilor subiective ale celuilalt. Comentariul care cred că s-ar impune este acela că M. Nussbaum²⁷ a pornit în acest demers de la observația că filosofia anglo-americană are tendința de a neglija forma în favoarea conținutului, tratând stilul literar ca fiind irelevant în procesul de expunere a conținutului, ca fiind „în mare parte decorativ”²⁸. Cred că nu ar trebui omis nici faptul că narativismul este legat de ceea ce J. Rachels²⁹ numește o etică feministă a „grijii”³⁰.

În opinia lui V. Mureșan³¹, aceste procedee narative ar putea fi utile în „consultanța morală”³² a unui pacient aflat pe patul de spital, prin înțelegerea trăirilor subiective ale acestuia, în acest caz particular principiile și normele impersonale nefiind de mare folos. Autorul citat mai sus consideră că, în anumite situații specifice, „consultanța morală”, bazată pe tehnici narative, ar fi mai indicată. Nu pot să nu fiu de acord cu acest aspect, însă pretenția narativismului de a oferi norme specifice, în absența

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, pp. viii–xii.

²⁵ *Ibidem*, p. viii.

²⁶ *Ibidem*, p. x.

²⁷ Vezi Martha C. Nussbaum, *Loves's Knowledge: Essays on Philosophy and Literature*, New York, Oxford University Press, 1990.

²⁸ *Ibidem*, p. 8.

²⁹ James Rachels, *Introducere în etică*, trad. de Daniela Angelescu, București, Editura Punct, 2000.

³⁰ *Ibidem*, p. 168.

³¹ V. Mureșan, *Managementul Eticii în Organizații*, București, Editura Universității din București, 2009.

³² *Ibidem*, p. 28. Atrag atenția asupra faptului că în acest moment autorul introduce ideea de „complementaritate a acestor noi abordări (sau metode)” anti-teoretice cu cea a utilizării standardelor generale și a normelor particulare.

principiilor fundamentate teoretic, în toate cazurile particulare din domeniul biomedical, și nu numai, mi se pare a fi exagerată. Nu cred că pe baza acestor narațiuni, în lipsa rolului de ghid pe care l-ar putea avea principiile etice, se pot elabora norme specifice în codurile morale din domeniul medical, de exemplu, domeniu unde trebuie formulate reguli clare cu privire la conflictul de interese, reguli cu privire la interzicerea condiționării actului medical, reguli cu privire la oferirea sau primirea de cadouri din partea pacienților, reguli cu privire la oferirea sau primirea unor cadouri, sub orice formă ar putea veni acestea, din partea companiilor farmaceutice etc.

Consider însă că o poziție interesantă în ceea ce privește abordarea narativistă îi revine lui A. MacIntyre³³, autor care este de părere că, în locul principiilor impersonale, fundamentate în teoriile etice normative, ar trebui să citim cu atenție etica lui Aristotel. Prin cultivarea virtuților, continuă MacIntyre, fără a apela la norme impersonale, se va putea ști, pe de o parte, cum trebuie procedat în diferite cazuri particulare și, pe de altă parte, ce sentimente și emoții trebuie cultivate și ce sentimente și emoții ar trebuie inhibate³⁴. MacIntyre consideră însă că astfel de alegeri necesită, printre altele, dezvoltarea unei capacități de a „judeca și de a face lucrul corect la locul potrivit în modul corect”³⁵.

Cred că un bun exemplu în acest sens ar fi acela că, din perspectiva narativismului, prin cultivarea virtuții compasiunii față de un pacient aflat pe patul de suferință, se va putea ști cum trebuie procedat într-un caz particular, în timp ce prin trăirea sentimentului de empatie față de acesta, rezultat în urma comunicării de către pacient a trăirilor sale subiective, de exemplu, se va putea ști cum trebuie acționat în mod eficient. În opinia mea, astfel de procedee riscă însă să conducă la luarea unor decizii bazate pe sentimente și nu pe reflecția rațională deoarece, în lipsa unor norme specifice formulate pe baza principiilor etice, apelând doar la tehnici narrative, doar pe baza cultivării virtuților și a comunicării, procedee a căror importanță, în anumite cazuri, nu poate fi negată, nu se va putea ști care ar putea fi acțiunea corectă în multe alte cazuri, în cazul conflictului de interese sau al abuzului în serviciu, de exemplu. În fine, R. Rorty³⁶, un alt reprezentant al narativismului, contestă însăși utilitatea filosofiei în etica aplicată.

Pe baza celor spuse mai sus, observăm că pozițiile anti-teoreticienilor variază de la negarea posibilității elaborării de norme morale particulare pe baza principiilor fundamentate teoretic, cazul particularismului etic și al cazuisticii morale³⁷, la scepticismul în legătură cu rolul principiilor fundamentate în teoriile etice normative în acest proces, și înclinarea către comunicare și o etică a virtuții, cazul narativismului, până la, în cazul lui Rorty, respingerea oricărui rol al filosofiei în etica aplicată. Imposibilitatea

³³ Vezi Alasdair MacIntyre, *After Virtue: A Study in Moral Theory* (Third Edition), Indiana, University of Notre Dame Press, 2007.

³⁴ *Ibidem*, pp. 149–150.

³⁵ *Ibidem*, p. 150.

³⁶ Vezi Richard Rorty, „Is philosophy relevant to applied ethics?”, *Business Ethics Quarterly*, vol. 16, Issue 3, 2006, pp. 369–380.

³⁷ „Modul de gândire cazuistic este unul prin excelență particularist” (V. Mureșan, *Managementul Eticii în Organizații*, ed. cit., p. 26).

elaborării de reguli morale specifice, pe baza principiilor fundamentate în teoriile etice, este contrazisă însă de G. Dworkin³⁸, de exemplu, autor care consideră că există cel puțin cinci moduri în care putem formula astfel de reguli. Iată care ar fi aceste modalități, prezentate într-un mod succint³⁹:

- 1) Deductivismul. Acesta pornește de la premisa că, pe baza principiilor fundamentate într-o teorie etică, alături de anumite circumstanțe particulare, se pot deduce regulile morale concrete.
- 2) Cântărirea temeiurilor (*balancing*). Acest mod de a da formă unor reguli morale particulare, pe baza principiilor fundamentate în teoriile etice, se referă la teoriile care conțin mai multe principii morale *prima facie*⁴⁰. Pe baza acestor principii, în opinia autorului, se pot elabora reguli morale particulare printr-un procedeu de cântărire intuitivă, în funcție de circumstanțele particulare ale cazului, ale temeiurilor.
- 3) Specificarea normelor⁴¹. Această procedură se aplică atunci când între normele specificate, pe baza principiilor fundamentate într-o teorie etică, pot apărea conflicte. În acest caz, se continuă cu specificarea și particularizarea acestor reguli aflate în conflict până ce se găsește o regulă ce poate rezolva cazul respectiv.
- 4) Teoria virtuții. Această procedură se bazează pe faptul că, atunci când nu se știe cum trebuie procedat în anumite circumstanțe particulare, regula morală care ar trebui să ghideze acțiunea ar fi aceea să ne întrebăm ce ar face în situația respectivă un agent „perfect virtuos”.
- 5) Echilibrul reflectat (*reflective equilibrium*). Acest procedeu este gândit ca o modalitate de ajustare reciprocă⁴² a principiilor și a regulilor morale particulare, fie prin deducție, fie prin cântărirea temeiurilor, fie prin specificarea normelor.

Întrebarea care se pune însă este cum ar putea fi unificat formatul codurilor morale în lipsa elementului comun al acestora, reprezentat de principiile etice. Ar fi interesant de aflat cum, pornind de la reguli specifice, de „jos în sus”, ar putea fi redus, de exemplu, haosul care domnește în „scrierea” de coduri de etică de la noi, deoarece aceste norme particulare reprezintă tocmai ceea ce diferențiază aceste coduri. Mai mult,

³⁸ Vezi Gerald Dworkin, *Theory, Practice and Moral Reasoning*, în D. Coop (ed.), *The Oxford Handbook of Ethical Theory*, Oxford, 2006.

³⁹ *Ibidem*, p. 627.

⁴⁰ Pentru a vedea cum sunt definite principiile *prima facie*, vezi W. D. Ross, *The Right and the Good*, Oxford, Oxford University Press, 2002.

⁴¹ Pentru această procedură, vezi Henry S. Richardson, „Specifying Norms as a Way to Resolve Concrete Ethical Problems”, *Princeton University Press*, nr. 4, vol. 19, 1990, pp. 279–310.

⁴² G. Dworkin precizează că „aceasta este o metodă asociată în mod frecvent cu numele lui J. Rawls” și este, în general, o metodă de justificare coerentă [...] Conform acestei metode, continuă autorul, „testăm principiile pentru a vedea care sunt implicațiile lor pentru cazuri particulare și ne revizuim apoi opiniile despre cazuri particulare în lumina principiilor care au o fundamentare teoretică și care explică judecățile noastre într-o mare varietate de alte cazuri” (G. Dworkin, *Theory, Practice and Moral Reasoning*, în D. Coop (ed.), *The Oxford Handbook of Ethical Theory*, ed. cit., p. 639).

În opinia mea, în cazul unei astfel de abordări a construcției codurilor de etică, în lipsa rolului de ghid reprezentat de principiile etice în ceea ce privește formularea, criticarea și interpretarea regulilor morale, există riscul ca aceste norme specifice să prezinte un amestec de reguli morale și non-morale, de eficiență, tehnice, de folosire a activelor organizației etc., ceea ce, fără a nega însemnătatea unor asemenea reguli, va duce în mod inevitabil la un amestec de normativitate, la o dezordine în interiorul codului, caz în care nu se mai poate vorbi despre un astfel de cod ca fiind un cod de etică.

De exemplu, „Codul de conduită etică”⁴³ al aeroportului din Suceava, după ce stipulează că valorile morale fundamentale ale companiei sunt responsabilitatea, loialitatea, echitatea și respectul legii, trece imediat la elaborarea normelor particulare, fără a mai face apel la principiile etice care să protejeze aceste valori, principii pe baza cărora să poată fi apoi formulate astfel de reguli. În lipsa rolului de ghid al principiilor etice în ceea ce privește elaborarea normelor specifice, acest cod formulează o serie de reguli morale și non-morale cum ar fi: reguli cu privire la folosirea activelor companiei (astfel de norme pot diferi de la o organizație la alta), reguli cu privire la oferirea și acceptarea cadourilor (aceste norme ar putea fi ordonate sub principiul integrității), reguli referitoare la conduita angajaților: norme cu privire la prevenirea apariției situațiilor tensionate la locul de muncă, reguli de etichetă etc. Se stabilesc apoi o serie de reguli, care, de asemenea, pot diferi de la o organizație la alta, în funcție de specificul activității fiecăreia: reguli cu privire la rolul de leadership al managementului, reguli referitoare la politicile de angajare și promovare (se au în vedere criteriile morale și profesionale), reguli privind conflictul de interese (acestea ar putea fi ordonate sub principiului integrității) etc.⁴⁴

Întrebarea care se poate pune este cum ar putea fi unificat formatul unui cod ca cel din exemplul de mai sus, care pornește de la norme particulare, cu cel al codului Transelectrica⁴⁵, de exemplu, care începe cu alte „reguli morale” specifice: să se lucreze eficient, să nu se întârzie la serviciu etc., sau cu cel al codului clubului sportiv „Aerostar”⁴⁶ din Bacău, care începe cu reguli particulare precum: norme ce reglementează avertizarea de integritate, norme ce interzic represaliile la adresa avertizorului, norme referitoare la evitarea conflictului de interese etc. Iată o rețetă sigură către nimic. Astfel de coduri au fost create de oameni despre care se poate presupune că nu dețin competențe etice. Nu cred că un cod de etică poate fi construit pornind de la asemenea reguli, nici chiar pornind de la reguli morale. De fapt, trebuie avut în vedere că „Raportul Belmont”⁴⁷, chiar dacă pentru domeniul biomedical, avertizează asupra riscurilor pe

⁴³ Vezi R.A. Aeroportul „Ștefan cel Mare” Suceava, „Cod de Conduită Etică”, <http://aeroport.suceava.ro/images/prezentare/cod-conduita-etica.pdf>, accesat: 23 noiembrie 2020.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Vezi „Codul de Etică și Conduită Profesională” al Companiei Naționale de Transport al Energiei Electrice (CNTEE) „Transelectrica SA”, <http://www.transelectrica.ro/documents/10179/33158/Cod+de+etica+2017.pdf>, accesat: 12 iunie 2020.

⁴⁶ „Codul de Conduită și Etică” al S. C. AEROSTAR S.A. Bacău, [http://www.aerostar.ro/docs/Cod de Conduita si Etica.pdf](http://www.aerostar.ro/docs/Cod+de+Conduita+si+Etica.pdf), accesat: 24 noiembrie 2020.

⁴⁷ Vezi The National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavioral Research, *The Belmont Report: Ethical Principles and Guidelines for the Protection of Humans Subjects of Research*, USA, 1979.

care le presupune construirea unui cod de etică numai cu reguli specifice deoarece, fără a se face apel la rolul de ghid pe care l-ar putea avea principiile morale (standarde generale), aceste reguli pot intra în conflict, pot fi dificil de interpretat și de aplicat în diferite circumstanțe particulare etc.⁴⁸.

În alte cazuri, în opinia mea, chiar dacă se pornește în scrierea codului de „sus în jos”, dinspre standarde generale spre reguli, indistincția dintre valori și principii, pe de o parte, și inventarea ad-hoc a unor principii etice, pe de altă parte, va duce, de asemenea, la un haos în chiar interiorul codului și, în lipsa principiilor etice veritabile, la imposibilitatea unificării formatului codurilor. De exemplu, în cazul codului companiei OLTCHIM⁴⁹, astfel de valori-principii sunt: obiectivitatea, responsabilitatea, loialitatea și integritatea, concurența loială, nediscriminarea și responsabilitatea socială. Pe baza acestor principii-valori sunt elaborate apoi diferite norme morale și non-morale referitoare, de exemplu, la confidențialitate, la tratamentul egal al angajaților și stakeholderilor externi, la conflictul de interese etc.⁵⁰

Comentariul care cred că se impune în legătură cu acest cod al OLTCHIM este acela că loialitatea, responsabilitatea personală și socială, integritatea personală (acestea sunt virtuți ale caracterului ce ar putea fi ordonate sub principiul integrității) și concurența loială nu sunt principii etice, acestea sunt reguli subordonate principiului „integrității instituționale”⁵¹, în timp ce nediscriminarea, ca drept, este o regulă subordonată principiului dreptății, iar ca datorie, principiului demnității, iar obiectivitatea (imparțialitatea) este o regulă ce poate fi subordonată principiului dreptății. În acest caz, am putea fundamenta codul de mai sus pe trei principii: principiul demnității, principiul integrității personale și instituționale și principiul dreptății. Într-o altă variantă, am putea subordona principiul dreptății, ca regulă, sub principiul demnității, caz în care acest cod s-ar putea fundamenta pe două principii: principiul demnității și cel al integrității personale și instituționale. Pe baza celor spuse mai sus, observăm importanța pe care o are consultarea unui specialist în etică atunci când trebuie construit codul moral al unei organizații.

Aceeași indistincție între valori, principii și reguli morale o putem constata în cazul proiectului „Codul Național de Etică a Cercetării Științifice”⁵². Acest cod stabilește ca „valori de integritate”: onestitatea, „valoare fundamentală a integrității academice”⁵³, responsabilizarea, replicabilitatea și validitatea cunoașterii⁵⁴. Se specifică că cele patru valori amintite mai sus vor fi implementate prin „intermediul unor principii de integritate care sunt, în fapt, specificări ale valorilor prin mijloace specifice de acțiune, asociate

⁴⁸ *Ibidem*, p. 1.

⁴⁹ Vezi OLTCHIM S.A., „Cod de Etică și Conduită Profesională”, [http://www.oltchim.ro/uploaded/2017/Cod de etica si conduita profesionala Oltchim.pdf](http://www.oltchim.ro/uploaded/2017/Cod%20de%20etica%20si%20conduita%20profesionala%20Oltchim.pdf), accesat: 24 noiembrie 2020.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ V. Mureșan, *Managementul Eticii în Organizații*, ed. cit., p. 128.

⁵² Vezi „Codul Național de Etică a Cercetării Științifice (CoNaEtic)”, București, 2019, [http://www.research.gov.ro/uploads/sistemul-de-cercetare/organisme-consultative/cnecsdti/conaetic 2019b-003.pdf](http://www.research.gov.ro/uploads/sistemul-de-cercetare/organisme-consultative/cnecsdti/conaetic%2019b-003.pdf), accesat: 24 noiembrie 2020.

⁵³ *Ibidem*, p. 6.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 5.

valorilor”⁵⁵. Principiile „asociate valorilor mai sus menționate”⁵⁶ sunt: onestitatea, responsabilizarea, replicabilitatea și validitatea cunoașterii, la care se adaugă principiul transparenței/publicității, numit „valoare sintetică, integratoare”⁵⁷ pentru toate principiile menționate mai sus.

Celor patru „principii etice” de mai sus le sunt subordonate o serie de norme deontologice. Sub „principiul onestității”, de exemplu, sunt formulate reguli cu privire la respingerea și prevenția plagiatului, reguli cu privire la coordonarea diferitelor activități în cadrul colectivelor de cercetători, reguli cu privire la comunicarea rezultatelor cercetării etc. Sub „principiul replicabilității” sunt elaborate o serie de norme referitoare la ceea ce trebuie specificat în rapoartele de cercetare, norme referitoare la arhivarea datelor cercetării etc. Sub „principiul responsabilizării” se stabilesc norme cu privire la protecția subiecților umani și non-umani ai cercetării (acestea sunt norme subordonate principiului demnității), reguli cu privire la stabilirea unor mecanisme de sancționare a abaterilor de la normele de bună practică (acesta e un cod etic sau un cod de bună practică?), în timp ce sub „principiul validității cunoașterii” se ordonează, printre altele, norme referitoare la consistența rezultatelor cercetării cu cele ale cercetărilor anterioare⁵⁸.

Ca urmare a celor spuse mai sus, consider că acest cod al cercetării științifice, pe lângă faptul că nu distinge între valori, standarde generale și reguli particulare, complică în mod inutil lucrurile, susținând că principiile sunt specificări ale valorilor, că onestitatea este o valoare fundamentală, dar transparența este o valoare sintetică integratoare, ceea ce ar putea sugera că toate valorile din cod, inclusiv valoarea fundamentală a onestității, ar fi subordonate unei singure valori supreme, aceea a transparenței (de ce nu celei a demnității?), că ar exista mai multe principii ale integrității sau, într-o notă de subsol (nr. 3), că integritatea se referă la „integritatea în cercetarea științifică”⁵⁹. În opinia mea, problema e că integritatea este un principiu etic de largă recunoaștere, prin specificarea căruia ar putea fi elaborate normele morale particulare ale unui domeniu de activitate. Nu cred că putem vorbi despre un principiu al integrității în cercetarea științifică, care să fie diferit de acela al integrității în administrația publică, sau despre un principiu al integrității care să fie specific domeniului biomedical, de exemplu (putem vorbi însă despre norme morale specifice fiecărui domeniu, norme elaborate pe baza principiului integrității, cum ar fi, în cercetarea științifică, de exemplu, reguli cu privire la integritatea cercetătorului și a organizației în care acesta își desfășoară activitatea), deoarece toate acestea ar putea sugera că fiecare domeniu de activitate ar avea propria morală, ceea ce ar conduce la relativism etic.

Precizez că valorile morale sunt idealuri protejate de principii fundamentate în teoriile etice, sau nu, prin particularizarea cărora se pot elabora normele specifice, a căror respectare va duce, în cazul codului cercetării științifice, la promovarea valorilor de mai

⁵⁵ *Ibidem*, p. 6.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*, pp. 6–8.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 5.

sus în mediul academic. Consider însă că ceea ce trebuie spus în legătură cu acest cod al cercetării științifice este faptul că onestitatea (aceasta poate fi o valoare morală, o regulă sau o virtute a caracterului), validitatea cunoașterii, responsabilizarea și replicabilitatea nu sunt principii etice, acestea sunt reguli specifice activității din cercetarea științifică și sunt subordonate principiului integrității instituționale și personale, caz în care acest cod s-ar întemeia pe două principii: principiul transparenței-publicității și pe principiul integrității instituționale și personale. Într-o altă variantă, transparența, ca valoare asociată principiului integrității, poate fi subordonată, ca regulă, acestui principiu, la fel ca și integritatea personală, caz în care acest cod s-ar baza pe un singur principiu, acela al integrității instituționale. De fapt, indistinția între valori, principii și reguli morale reprezintă, printre altele, unul dintre motivele pentru care Universitatea din București a sugerat formularea unei versiuni îmbunătățite a acestui cod⁶⁰.

În concluzie, pe baza celor prezentate mai sus, observăm că, atunci când, în construcția unui cod moral, se pornește de la reguli spre principii morale universale, de „jos în sus”, se conturează, cel puțin, patru probleme: a) este dificil ca pe baza acestor norme particulare, în lipsa elementului comun din coduri reprezentat de principiile etice universale, să se ajungă la unificarea formatului codurilor morale; b) în lipsa principiilor etice veritabile, a rolului de ghid al acestora în ceea ce privește formularea, criticarea și interpretarea normelor specifice, se vor elabora tot felul de reguli, morale și non-morale, acest amestec de normativitate având însă prea puține lucruri în comun cu etica; c) în lipsa distincției între valori, principii și reguli, o altă cauză ce împiedică unificarea formatului codurilor, nu este posibilă ordonarea rațională a conținutului codului de etică: valori protejate de standarde generale pe baza cărora pot fi formulate normele morale particulare, urmate de drepturi și virtuți; d) fundamentarea codurilor pe principii specifice domeniului, și nu pe principii etice de largă recunoaștere, poate genera impresia că fiecare domeniu ar putea avea propria moralitate, ceea ce poate duce la relativism etic⁶¹.

În aceste condiții, în opinia mea, în lipsa profesionalizării celor care se ocupă de construcția codurilor morale ale organizațiilor, haosul care domnește în materie de construcție a codurilor de etică românești nu va putea fi evitat, iar unificarea formatului codurilor de etică de la noi, prin fundamentarea acestora pe principii morale universale, și, implicit, ordonarea rațională a conținutului acestora, se va dovedi a fi doar o iluzie.

⁶⁰ Poziția Universității din București privind Codul Național de Etică a Cercetării Științifice, <https://unibuc.ro/pozitia-universitatii-din-bucuresti-privind-codul-national-de-etica-a-cercetarii-stiintifice/>, accesat: 16 decembrie 2020.

⁶¹ O analiză detaliată a acestor probleme, printre altele, este făcută de V. Mureșan, *Managementul Eticii în Organizații*, ed. cit., pp. 101–131.